

THE EXPRESSION OF NAT IN THE BOOKS OF NAHV

N.Ibrohimov¹

Tashkent State University of Oriental Studies

KEYWORDS

nat, quality, comparison,
quality level, quality standard

ABSTRACT

This article reflects the scientific views of the Arabic grammar scholars on the importance of the adjective phrase in Arabic.

2181-2675/© 2022 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: 10.5281/zenodo.6738063

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Tashkent State University of Oriental Studies, Tashkent, UZB

НАҲВ КИТОБЛАРИДА НАЪТНИНГ ИФОДАЛАНИШИ

KALIT SO‘ZLAR:

наът, сифат, қиёслаш,
сифат даражаси, сифат
меъёри

ANNOTATSIYA

Ушбу мақолода араб тилида сифат сўз туркумини араб грамматик олимларининг илмий қарашлари акс етган бўлиб, унинг аҳамияти ҳақида сўз юритилган.

Араб наҳвчилари сифатни “*النعته الصفة*” деб атайдилар. Улар бу термин ичига бу категориянинг иккала томонини ҳам жамлаганлар яъни:

биринчи сўз унинг шахс ёки предметнинг белги, хусусиятини (*صفة*) ифодалашни берса, иккинчи сўз (*نعته*- *ўхшатиш*, *қиёслаш*, маъносини ифода этади).

Сифат бир томондан грамматик хусусиятига кўра ўтимли феълдан ясалган ҳаракат номига ўхшайди. Сифатнинг бу формаси қиёсий ва орттирма даражалардан ташқари “яхши, чиройли, аниқ, озғин” каби предметни ҳақиқий белгиларини ифодалайди ва предмет ишланган материал ифодаланмайди, балки предметнинг таъсир кучи кўрсатилади. Мажхул даража сифатдошларини ўхшатиш ва чеклаш билан тушум келишигига қўйилади, иккинчи томондан сифат аниқ ҳолатда бўлиши ва изофа таркибида қаратқич келишигида ҳам туриши мумкин.

Араб наҳвчиларидан яна бири Фуад Неъмат сифатга қуйидагича таъриф берган.

النعته تابع يدل على صفة فى اسم قبله²

Сифат ўзидан олдин келаётган сўзга боғланиб келади.

Фозил киши келди

جاء الرجلُ الفاضلُ

Бу жумладаги *الفاضل* сўзи сифат бўлиб, *الرجل* сўзига боғланиб келган. Фуад Неъмат ўзининг “*ملخص قواعد اللغة العربية*” асарида сифатни икки турга бўлади.

Сифат 2 хил бўлади:

النعته نواعان

— نعت حقيقى و هو مادل على صفة فى نفس متبوعه.

1. **Ҳақиқий сифат** – ўзидан олдинги сўзга боғланиб келган сифат.

Фозил киши келди

مثل: جاء الرجلُ الفاضلُ

2. **Сабабий сифат** у ўзи эргашиб келаётган сўзга боғланиб келади.

نعت سببى و هو مادل على صفة فى اسم له ارتباط بالمتبوع.

Фозил киши унинг акаси келди.

مثل: جاء الرجلُ الفاضلُ أخوه.

Ҳақиқий сифат сифатланмишни аниқ ёки ноаниқ ҳолатда, сонда уни аниқлаб келади.³

фозил киши келди

جاء الرجلُ الفاضلُ

икки фозила аёл келди

جاءت السيدتان، الفاضلتان

ص-٥٤ ١٩٩٧م فؤاد نعمة "ملخص قواعد اللغة العربية"²

³ Ўша асар 56-бет.

икки фозил киши келди
фозил кишилар келдилар
фозила аёллар келдилар

جاء الرجلان الفاضلان
جاء الرجال الفاضلون
جاءت السيدات الفاضلات

Агар сифатланмиш кўпликда бўлиб, ғайри оқил бўлса, хақиқий сифат бирлик муаннас ёки кўплик муаннаста бўлади.

Баланд тоғлар. (العاليات) الجبال العلية каби

اما النعت السببية فيكون دائما مفردًا

Сабабий сифатга келсак, у доимо бирликда бўлади.М:

جاء الرجلُ الفاضلُ أخوه - جاء الرجلُ الفاضلُ أخواه
جاء الرجلان فاضلًا أخوهما.
جاء الرجال الفاضلةُ أخواتُهُم
جاء السيداتُ فاضلةً إخوانَهُنَّ
اما النعت السببي فيكون دائما مفردًا

Фуад Неъмат ўз асарида хақиқий сифат деб атаган сифатлар кўпроқ ўзбек тилида аниқловчига мос келади. Асарда бу хақиқий сифат уч турга бўлинади.

النعت الحقيقي ثلاث انواع:

ا-إسم ظاهر

б- شبه جملة

ج- جملة اسمية أو فعلية

Хақиқий сифат 3 турли бўлади.

а) Аниқ бир исм.

Қоҳира буюк шаҳар

القاهرة مدينة عظيمة

Жумласидаги عظيمة бу сифатдир.

б) Жумлага ўхшаш яъни равиш ёки бирор бир предлогдан кейин қаратқич келишигидаги исм каби.

للحَقِّ صوتٌ فوق كل صوت

Хақиқатда ҳар бир нарсдан юқори бўлган нарса (белги) бор.

Бу жумладаги صوت равиш فوق га сифатловчи аниқловчи.

г) Исмий ёки феълий жумла шаклида бўлиш мумкин.

Қаттиқ совуқли кун ўтди

مضى يومٌ بردهً قارصٌ

Бу жумладаги بردهً قارصٌ исмий жумласи يوم сўзига аниқловчи бўлиб келган.

Бу фойда келтирадиган иш ⁴

هذا عملٌ يفيدُ

Бу жумлада бўлса يفيدُ феълий жумла бўлиб, у عمل сўзига аниқловчи бўлиб келган.

Сифатнинг энг кўп ишлатиладиган қолиплари ҳақида тўхталиб ўтсак:

1.

فَعْلٌ، فَعْلٌ، فَعْلَانٌ، فَعْلَانٌ، أَفْعَلٌ

Бу қолипдаги сифатлар кўпроқ белги ёки ҳолатни ифодалаб келади.

қийин

бўлмоқ

صَعِبٌ

қийин

صَعِبٌ

афсусланмоқ, ачинмоқ

نَدِمَ

афсусланувчи

نَدِمَانٌ

маст бўлмоқ

سَكِرَ

маст

سَكِرَانٌ

2. فَعَالٌ، فَعَالٌ، فَعُولٌ، فَعِيلٌ، فَعِلٌ. ва

فُعْلَةٌ

қолипларидан ясалган сифатлар

المبالغة
деб аталади ва кучайтирилган хусусиятларини ифодаловчи сифат қолиплари ҳисобланади.

ўта ғамгин
сер ҳосил
хурсанд , шод
ўта кўрқоқ
ўта кулгили

خَزَن
خَصَب
فَرَح
فَزَع
ضَحَكَة

Шуни ҳам айтиб ўтиш жоизки **فَعُول** ва **فَعِيل** қолипидан ҳам содда ҳам кучайтирилган маънодаги сифатлар яшаш мумкин.

Жуда саҳоватли -	كريم	узун -	طويل
ўта жаҳлдор -	جهول	кичик -	صغير
жуда дангаса -	كسول	катта -	كبير
		ўта алдоқчи -	كذوب

3. **فَعُول**–қолипидаги сифатлар икки жинсда ҳам бир хил шаклда қўлланилади.

ёлғончи киши - **رَجُلٌ كَذُوبٌ**
ёлғончи аёл - **إمْرَأَةٌ كَذُوبٌ**

Бу қолипидаги сифатларнинг ҳам отлашган кўриниши мавжуд.

душман(аёл) **عَدُوَّةٌ** хабиба (суюкли) **حَبِيْبَةٌ**

4. Ранг ва жисмоний камчиликни билдирувчи сифатлар музакар жинсдаги

“ **أَفْعُلٌ** ” муаннас жинсда **فَعْلَاءٌ** қолипларида ясалади ва уларнинг кўплик шакли **فَعْلٌ** қолипида ясалади. Улардан энг кўп ишлатиладиганларини мисол тариқасида келтириб ўтмоқчимиз.⁵

	М.З	М.Н	кўп.	
қизил	أَحْمَرُ	حَمْرَاءُ	حُمُرٌ	
оқ	أَبْيَضُ	بِيضَاءُ	بَيْضٌ	
хаворанг	أَزْرَقُ	زُرْقَاءُ	زُرُقٌ	
қора	أَسْوَدُ	سَوْدَاءُ	سَوْدٌ	
яшил	أَخْضَرُ	خَضْرَاءُ	خَضْرٌ	
сарик	أَصْفَرُ	صَفْرَاءُ	صَفْرٌ	
букр	أَحْدَبُ	حَدْبَاءُ	حُدْبٌ	
соқов	أَخْرَسُ	خَرَسَاءُ	خَرَسٌ	
кар	أَطْرَشٌ	طَرَشَاءُ	طَرَشٌ	
чўлоқ	أَعْرَجُ	عَرَجَاءُ	عَرَجٌ	
кўр	أَعْمَى	عَمِيَاءُ	عُمَى	
бир кўз	أَعْوَرُ	عَوْرَاءُ	عَوْرٌ	

5. Доимий касб-корни, машғулотни ифодаловчи сифатлар **فَعَالٌ** қолипи асосида

⁵ Гранде Б.М. Курс арабской грамматики в сравнительно - историческом освещении. -М.:1998, Стр - 265.

ясалади. Мисол:

طَحَنَ майдаламоқ

بَقَّلَ сабзавот

حَمَلَ қўтармоқ

طَحَّانٌ тегирмончи

بَقَّالٌ сабзавотфуруш

حَمَّالٌ юк ташувчи, ҳаммол

Шунингдек бу қолипдан кучайтирилган хусусиятни ва фаолиятни. ифодаловчи сифатлар ҳам ясалади. .

أَكَلَ емоқ

أَكَّالٌ еб тўймас

سَفَّحَ тўкмоқ

سَفَّاحٌ қон тўкмоқ шунингдек ўта марҳаматли.⁶

Кўриб ўтканимиздек сифат-ҳолат, жинс ва келишик шаклларига эга бўлиш билан бир қаторда тобе хусусиятга ҳам эга. Ҳамма гап шундаки, сифатнинг ўзи алоҳида равишда ҳеч бир ҳолат , жинс ёки келишикда бўла олмайди, балки уларни ўзи мослашаётган оддан олади-қабул қилади. Худди шу хусусиятлари унинг синтактик вазифасини белгилайди: сифат гапда мослашган аниқловчи бўлиб келади. Айрим холларда у исмий кесимни ёки қўшма кесимни исмий бўлагини ташкил қилиши ҳам мумкин.⁷

Нарса ёки шахснинг сифат ифодалаган белгиси бевосита унинг ўзигагина хос бўлиши ёки бошқа нарсага муносабатига кўра тушунилиши мумкин. Шунга мувофиқ равишда сифатлар аслий ва нисбий бўлади.

⁶ Гранде Б.М Курс арабской грамматики в сравнительно - историческом освещении. -М.: 1998,Стр - 267.

⁷ Талабов Э.Т. Араб тили. –Т.: 1992, Б. 58-59